
V PRECEPU MED SLIKO IN KOMENTARJEM

ANDREJ O. ŽUPANČIČ

Pata, šori nohe – (ta pozdrav bom razložil pozneje).

O neljubeznivem razmerju med sliko in komentarjem v filmu je bilo že toliko napisanega, da bom iz takega odnosa kar izhajal: slika in komentar drug drugega motita.

Najprej nas zanima, kdaj se motita in zakaj. Po mojem se slika in komentar motita, kdar sta oba zanimiva – takrat se tepeta za našo pozornost.

In zakaj ne bi bil gledalec pozoren na sliko in komentar hkrati?

Zaradi ustroja naših možganov z dokaj specializiranim delovanjem leve in desne polovice. Nesimetrični polobli možganov pa sta z bogatim nitjem povezani v funkcionalno enoto.

Preden gremo naprej se je dobro spomniti še na nekaj: zaradi križanja večine živčnih prog ustreza levi polobli možganov desna stran telesa, desni polobli pa leva stran.

Znanje o specializaciji leve in desne poloble je z raziskovalnega območja že na široko prešlo v poljudne prikaze o delovanju možganske skorje; zato bi vas rad le na kratko spomnil na nekaj značilnosti, pa čeprav močno poenostavljenih.

Leva polobla je posebno usposobljena za govor, predelavo in dojetje besedne informacije; za logično mišljenje, matematično sklepanje, za razumsko, količinsko, analitično, znanstveno.

Leva polovica predeluje informacije zaporedno, niza jih drugo za drugo; tak analitičen način traja določen čas ('ne morem povedati vsega v eni sapi').

Desna polovica pa je posebej usposobljena za dojetje neverbalnih informacij kot je na primer razpoznavanje obrazov in drugih vzorcev ter odnosov; za intuitivna spoznanja, nevzročna razmerja, za kakovostno, sintetično, umetniško.

Desna polobla predeluje informacije vzporedno, sintetično, tako rekoč v hipu; vsekakor neprimerno hitreje od leve ('kot blisk se mi je razodelo').

Normalno delujeta obe polobli skladno, si ne nasprotujeta, pač pa se dopolnjujeta. Fiziološko sta obe polobli enakovredni.

Ni sporno, da zahodna civilizacija zadnjih stoletij kljub temu bolj ceni sposobnosti leve poloble: razumsko, znanstveno, objektivno, stvarno – vse to in podobno ima trden zven; intuitivno, umetniško, subjektivno, fantazijsko – te vrednote pa imajo sumljiv, velikokrat že kar zaničljiv prizvok.

Vzgoja, izobrazba in zlasti vse vzdušje v zahodnem svetu spodbuja in razvija sposobnosti leve poloble; tako jo povzdiguje v privilegiran položaj, medtem ko desna živetari kot Pepelka.

Civilizacijska dominantnost leve poloble nad desno hromi enakovreden razvoj obeh polovic; posamezniku pa tudi skupinam vsiljuje enostransko vrednotenje sveta in tako je krog sklenjen s pozitivno povratno zanko: naša omika postaja vse bolj podobna bolniku z obširnimi okvarami v desni polobli.

Kratkovidnost take družbe je očitna, saj bi se brez desne poloble sesula tudi vsa znanost, ker bi usahnil njen ustvarjalni del. Gauss na primer se je ob neki priliki hudomušno pritoževal, češ saj rezultat poznam – samo ne vem, kako bi do njega prišel! Danes bi lahko rekli: v desni polobli se je Gaussu posvetila rešitev problema, s sklepanjem v levi bi jo moral šele dokazati.

Če bi bili obe polovici možganov funkcionalno simetrični, se ne bi mogli v ničemer dopolnjevati: temeljni pogoj za sodelovanje je različnost.

Fiziološko sodelovanje nesomernih polobel možganske skorje je nenavadno strpno. Med predelavo besedne informacije v levi polovici se zmanjša aktivnost v desni; in narobe: če se desna polovica ukvarja, recimo z dojemanjem plesa, je zavrta aktivnost leve. Rezultate svojih predelav si polobli neprestano sproti izmenjavata: šele bogata medsebojna igra obeh pomeni celostno delovanje možganske skorje.

Za našo temo je torej bistveno: med časom, ko s komentarjem zaposlujejo levo poloblo, s tem oviramo dojetje slike v desni.

Se pravi, komentar vodi našo pozornost v določeno smer – to je ravno njegov namen.

Gledalec ne izbira več svobodno, kaj ga na sliki privlači – vidi pač to, kar mu narekuje poučni glas.

Tako komentar gledalca spreminja v šolarja, iz subjekta v objekt: v tem je izredna moč in hkrati nevarnost komentarja.

Kako naj se potemtakem ravnamo, kako izvijemo iz precepa?

Vsekakor odvisno od namena. Pri političnem komentarju je ta pač primaren in slika po pravilu nepomembna.

Drugače je pri vzgojnih in izobraževalnih oddajah – tu se komentarju ne moremo izogniti.

Res ne? Po mojem res ne, dokler želimo izobraževati levo poloblo; toda ta je že tako preveč verbalno vzgajana in sploh pretirano šolana.

Komentar pa postane tudi načelno nesprejemljiv, če si zastavimo zahtevnejši cilj: vzgojo in spodbudo desne, zapostavljene poloble. V takem primeru je samo ena rešitev res čista: film brez komentarja. Znebimo se pripovedovalca, vidnega ali nevidnega, vselej pa vsevednega. Gledalčevo oko sprostimo, da na sliki vidi, kar ga najbolj priteguje; mrežnico mu osvetljujemo samo odzunaj brez zamegljevanja odznotraj.

Za ponazoritev povedanega si bomo zdaj ogledali odlomek iz filma o tropskem deževnem gozdu. Posnet je bil ob Gornjem Orinoku (1976) v času, ko vode upadajo; takrat ostaja po mrtvicah kar nekaj rib odrezanih od reke.

(Predvajanje odlomka)

Tako. V odlomku smo gledali ženske in otroke, ki v gozdu brodijo po vodi in skušajo s koši zajemati ribe.

Sekvenca traja dobrih šest minut in je brez komentarja. Gledalcu je prepuščeno, kako sprejema dogajanje na filmu; lahko zgolj estetično, če ga pritegne poigravanje svetlobe, presejane skozi vejevje ali pletenino košev; drugega je zanimal način pletenja, tretjega morda delitev dela pri tej vrsti ribolova – moški v ozadju samo nadzira opravilo žensk vseh starosti od punčk do babice; otroci imajo pri tem kajpak svojo zabavo; toda očitno je njihova igra hkrati šola; ta ali oni je presenečen nad sproščenostjo otrok: karkoli že počno, nikdar ne slišimo, da bi otroku kdo vrgel trdo besedo, kaj šele, da bi mu požugal ali ga celo krcnil.

Dobro – lahko bi navrgel še kopico možnih komentarjev: zdaj, jutri ali čez leto dni.

Toda če bi katerega izbral in vam ga pripovedoval sproti ob gledanju odlomka, bi zadušil dojemanje slike. Ta pa je v filmu bistvena in hkrati begotna kot hipen privid: kar je pozornosti desne poloble ušlo, je izgubljeno. S komentarjem bi skrivnostni gozd spremenil v predavalnico, čar bi bil razbit.

In kako bi šele gazil po sliki, če bi vam kot kuriozum povedal, da smo za časa Karla V. Slovenci in Indijanci ob Orinoku živeli v isti državi . . .

Zato sem na začetku predsedujočo in zborovalce nagovoril v indijanskem jeziku, zdaj pa sem vam dolžen še prevod:

Poglavarka, dobri prijatelji –